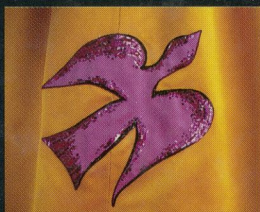
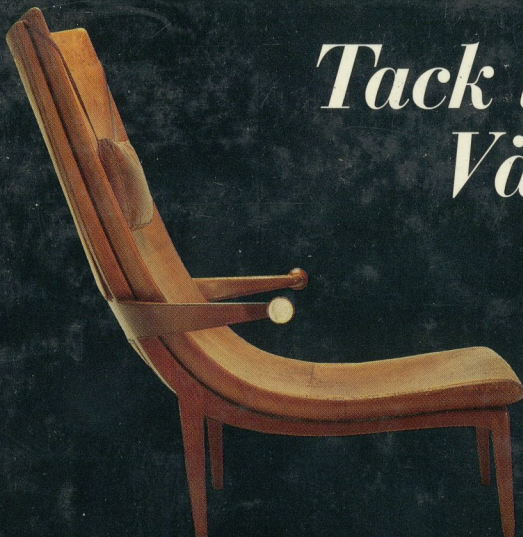

Tack vare våra Vänner!

*Tack vare våra
Vänner!*

FATLABUREN 1994

NORDISKA
MUSEET

Tack vare våra Vänner!

NORDISKA MUSEETS OCH SKANSENS ÅRSBOK

FATABUREN 1994

FATABUREN 1994

ISBN 91 7108 356 1

ISSN 0348 971 X

Redaktör Teje Colling

Fotograf och bildredaktör Birgit Brånvall

Layout Börje Reinhold, Bohusläningens Boktryckeri AB

Omslag Lena Lindqvist

Teknisk redaktör Berit Nordin

Bildmaterialet tillhör Nordiska museet om inte annat anges. I de fall fotografens namn inte uppges är denne okänd.

Summaries translated into English by Skans Victoria Airey

Tryckt hos Bohusläningens Boktryckeri AB, Uddevalla 1993

*"Ett fruentimmer sitter och läser, kammarjungfrun kommer med Thé".
Pehr Hilleströms målning från 1775 visar en elegant svensk heminteriör,
även om de båda damernas sidenskimrande rober tyder på fransk påverkan.
Foto Birgit Brånvall.*

TID OCH RUM

Ann-Sofi Topelius

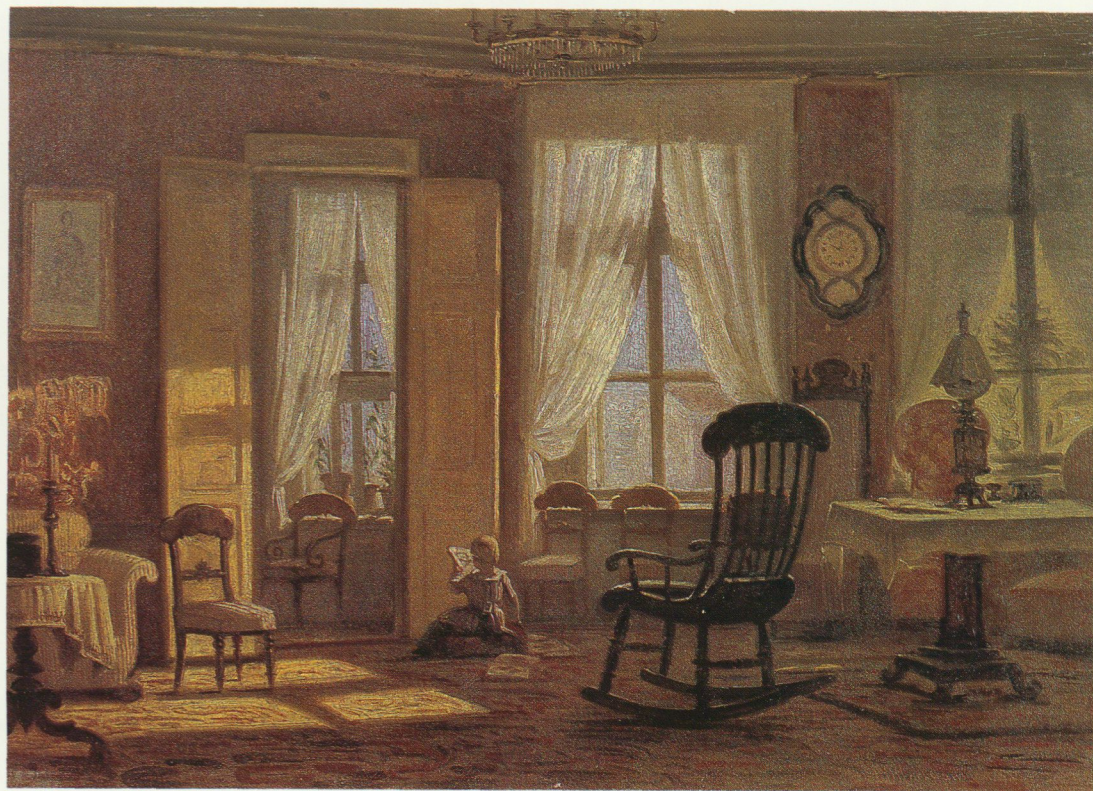
I en interiörmålning skapad av en konstnär har tiden stannat och ögonblicket frusits. Målningen är ett tidsdokument och för den kulturhistoriskt intresserade kan den fungera som mönstersamling när det gäller tidstypiska inredningsdetaljer, möbler och prydnadsföremål. Men den konstnärliga bilden avslöjar också konstnärens attityder till samtiden och det personliga uttrycket format av tidens tänkande kan ge en starkare tidsupplevelse än aldrig så realistiskt återgivna detaljer.

Nordiska museet äger genom Vännernas gåvor tre exempel på heminteriörer i konsten. Pehr Hilleströms *Ett fruentimmer sitter och läser, kammarjungfrun kommer med Thé* är en genrebild från ett 1700-talshem. Den skänktes till museet 1929. 1939 fick museet Johan Z Blackstadius två små interiörer från en borgerlig bostad omkring 1850. Knut Ekwalls *Frieriet*, som överlämnades 1961, är en genremålning med anekdotiskt innehåll från 1880-talet. Tillsammans ger målningarna rika tillfällen till jämförande tidsstudier men först bör något nämnas om konstnärerna och den tradition i vilken de verkade.

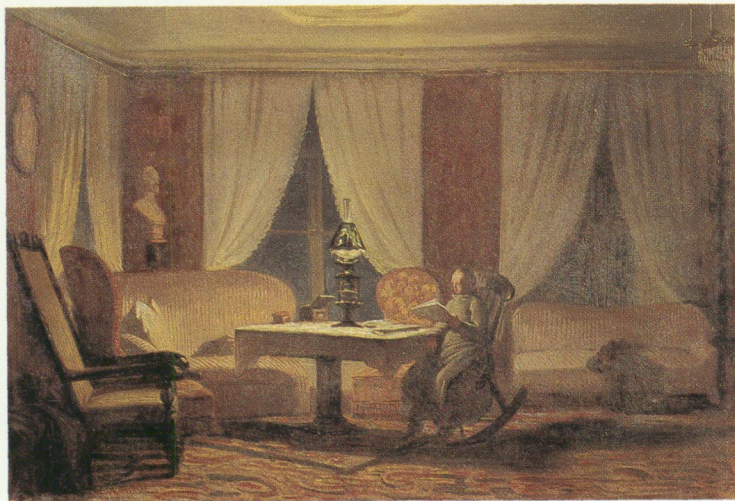
Pehr Hilleströms genremålningar från 1700-talets bostadsmiljöer är så väl kända att de nästan kan sägas ha format vår bild av det svenska 1700-talet. Enligt sin egen förteckning målade han 1065 verk mellan åren 1773 och 1810. Av dessa är 312 genremålningar som skildrar hemmiljöer med kvinnor som utför olika typer av hushållsgöromål. Hilleströms förebilder är Boucher och Chardin och det franska måleriet vid 1700-talets mitt. I sina tidiga verk är Hilleström mer beroende av förebilderna och han har även utfört kopior av Bouchers *Morgontoiletten* och *Modehandlarskan* (i National-

musei ägo). I de enklare miljöerna, kök och handkammare spelar Chardins inflytande större roll. Nordiska museets målning av den eleganta tedrickande damen är signerad 1775 och i den möter vi influenser både från Boucher och Chardin och från en äldre bildtradition.

Johan Zackarias Blackstadius (1816 – 1898) var målare, tecknare och grafiker. Han arbetade även som litograf och medverkade i Ny illustrerad tidning under 1870-talet. Som målare i kretsen kring Karl XV har han utfört målningar med historiska och bibliska motiv, porträtt och genre. I de två små oljemålningarna från publicisten J C Hellbergs bostad möter vi Blackstadius som informell reportagetecknare med uppgiften att måla ett porträtt av en hemmiljö. Greppet att avbilda våningen dels i dagsljus och dels i kvällsbelysning ger målningarna en journalistisk ton och anknyter till det tidiga 1800-talets intresse för nya ljuskällor. På samma sätt har

Två bilder från publicisten och direktören J C Hellbergs stockholmshem 1850. Som ett informellt reportage målar Johan Zackarias Blackstadius två porträtt av en hemmiljö. Ett i förmiddagssol, som ger rummet rymd och ljus och ett i kvällslampans sken, som tycks göra rummet mindre och svalare. Foto Birgit Brånvall.

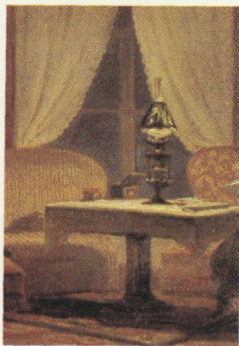

Carl Wilhelm Swedman återgivit krogen Bayards källare i Stockholm 1837. Hans två akvareller finns i Stockholms stadsmuseum.

Knut Ekwall (1843–1912) var målare och tecknare, metallgravör och xylograf. Han var verksam som målare och tidningsillustratör i Tyskland och bodde ett tiotal år i Berlin, där han anslöt sig till den sena Düsseldorfskolan och kretsen kring Ludwig Knaus. Efter hemkomsten till Sverige 1885 medverkade även han i Ny illustrerad tidning. *Frieriet*, som också har en tysk titel, *Er spricht zu Papa*, är ett representativt exempel på det sena 1800-talets salongs-konst. Andra verk av Ekwall har titlar som *Före badet*, en bild av en mor och hennes barn, och *”Er kommt”*, som visar den unga hustrun ivrigt väntande vid fönstret.

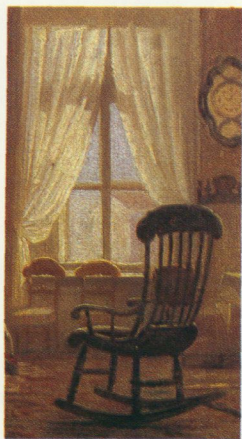
Även om tid och konstnärlig ambition växlat har samtliga målningar ett berättande innehåll. Låt oss därför granska bilderna som ett slags teateruppsättningar för att se hur konstnärerna fungerat som scenografer och iscensättare för den verklighet som skildras. Rummets väggar, golv och tak bildar tillsammans med belysningen scenbilden. Personerna i rummet är aktörer, som förmedlar bildens berättande innehåll. Inredningen och kostymerna tillhör rekvisitan med vilken konstnären kan understryka handlingen och förstärka tidsatmosfären.

Hos Hilleström är rummet utformat som en teaterscen. Konstnären låter scenen utspela sig i ett hörn av det rikt inredda rummet

Detalj av Hellbergs hem i kvällsbelysning. Foto Birgit Brånvall.

Detalj av Hellbergs hem i förmiddagsljus. Foto Birgit Brånvall.

intill fönstret från vilket ljuset faller in från vänster. Kompositionen påminner om den som Boucher använt sig av i *Modehandlerskan*. Det är känt att Hilleström utnyttjade graverade förlagor för sina rumsinredningar och fönstret med sin raka gardin återkommer i flera av hans målningar. Golvet har en rutmönstrad parkett och utgör scengolv för figurgruppen, som är centralt placerad. Intrycket av arrangerad bild förstärks av att figurerna agerar i ett rum som saknar takavslutning. Hilleströms scenbilder utmärks av att de ger fullt utrymme för de agerande, som så gott som genomgående avbildas i helfigur. Målningen bygger på färgeffekterna där den gröna fondväggen och den blå gardinen spelar samman med damernas glänsande sidenklänningar.

I Blackstadius målningar av det Hellbomska hemmet är rummet autentiskt återgivet. Målningarna är studier och utförda i det lilla formatet. De har troligen tillkommit på begäran av ägaren men kanske mer som ett vänuppdrag än som en officiell beställning. Blackstadius har återgivit hörnrummet i den borgerliga stadsvåningen och betonat de stora fönstren och takhöjden. Man får en klar uppfattning om våningens disposition med paradrummen i svit mot gatan och med dubbeldörrar mellan rummen som ger ljuset fritt spelrum. Morgonsolen som lyser in genom de höga fönstren bildar ett rutmönster på mattan i det stora rummet. Kanske är det just denna effekt som fått konstnären att återvända på kvällen och måla sin kompletterande bild, det Hellbomska hemmet på kvällen när mörkret lägrar sig utanför fönstren. Här har konstnären förskjutit perspektivet och låtit soffbordet med den lysande lampan bilda medelpunkt. Lampljuset är begränsat och lämnar resten av rummet i skugga. Den markerade listen mot taket har försvunnit och väggarna är lägre. Rummet ger intryck av att vara mindre och betydligt kyligare. Rummets värmekälla befinner sig av allt att döma på den motsatta väggen.

Frieriet av Knut Ekwall visar också en borgerlig 1800-talsvåning men av en helt annan karaktär. Detta är återigen en scenbild avsedd att vara platsen för en händelse. Konstnären har valt att visa dörröppningen mellan ett förmak och en salong. Liksom hos Hilleström får rummet sitt djup genom att golvet upptar en stor del av bilytan och genom att utsnittet är lagt så att taket inte syns. Ekwall har låtit scenen utspela sig med det mörka förmaket som fondvägg och han låter handlingen fortsätta in i det ljusare rummet, som skymtar genom dörröppningen. Genom den överlastade in-

redningen och kontrasten mellan det mörkare förrummet och utblicken mot den ljusa salongen har bilden en komposition, som byggts upp för att understryka det berättande innehållet.

Handlingen i Pehr Hilleströms genremålning framgår av titeln. En dam sitter i sin boudoir, hon tittar just upp mot kammarjungfrun som serverar en kopp te. Båda kvinnorna är klädda i elegant skimrande sidenklänningar och båda intar behagfulla poser. I Hilleströms målningar av hemmet skildras nästan programmatiskt kvinnornas värld och deras olika arbetsuppgifter inom hemmets fyra väggar. Målningarna är sedeskildringar och deras syfte är att visa lyckan och tillfredsställelsen av en god hushållning. De textila handaslöjderna är vanliga i äldre tiders sedelärande bilder. Här representeras de av knypeldynan som visserligen just nu vilar men som står nära till hands. När Hilleström avbildar en läsande dam, vilket han gör vid ett tjugotal tillfällen, är detta också en god och beundransvärd dygd. En förebild till den läsande damen finner vi i Chardins målning *Les Amusements de la vie privée*, som målades 1746 och nu hänger i Nationalmuseum. Motivet fick stor spridning genom ett kopparstick av Louis de Surugue, vars franska text uppger om att målningen har ett motstycke i form av en kvinna i hushållsgöromål. De litterära ambitionerna är lika dygdesamma som kammarjungfruns behagfulla sätt att servera husets fru en kopp te.

Som vi redan konstaterat är den Hellbomska heminteriören en dokumentär skildring av en bostad och den saknar i egentlig mening agerande. Här finns visserligen några figurer avbildade men de fungerar mer som staffage för att understryka lugnet och tystnaden i hemmet. På morgonen leker den lilla flickan på golvet och på kvällen är tiden inne för läsning vid aftonlampan. Dagsljusets skiftningar och kvällens lampsken utgör handlingens huvudmotiv.

I Knut Ekwalls genremålning är handlingen sammanvävd med miljöskildringen. 1800-talets måleri var litterärt influerat och i genremåleriet utvecklades en anekdotisk berättarstil. *Frieriet* handlar om den unga flickan, som står inför det stora upprottet i livet. Äktenskapet med den stilige officeren kommer, om föräldrarna ger sitt samtycke, att innebära att hon som gift kvinna får en ny ställning och kan nå en frihet som hon som hemmadotter aldrig kan uppnå. Hon lyssnar vid dörren till salongen och väntar på avgörandet. Det mörka överlastade förmaket står i stark kontrast till den ljusa salongen och till flickans oskuldsfulla vita klänning. Av händelserna i rummet intill ser vi den unge fästmannens ryggtavla och mamman

*Detalj ur "Frieriet" (se s III).
Det rikt inredda förmaket är
täckt från golv till tak av pryd-
nadsting. Foto Birgit Brånvall.*

som sitter i en fåtölj. Familjefaderns närvaro anar vi endast genom att hans fot skymtar. Härigenom betonar Ekwall på samma sätt som Hilleström att hemmet är kvinnornas slutna värld. Mannen är familjeförsörjaren och har kontakterna med yttrevärlden men i hemmiljön är han endast gäst. Målningens komposition är genomarbetad och utförd som ett ateljéstycke. Den unga ljushåriga flickan har tydliga drag av Knut Ekwalls egen hustru, som tydligen fungerade som modell för konstnären.

Pehr Hilleströms målning bygger på färg- och materialeffekter. Inredningens detaljer med praktfulla möbler och prydnadsföremål, den glänsande effekten av sidentygerna i damernas klänningar, bronsbeslagen, de förgyllda möblerna och spegeln samverkar i kompositionen. Hilleström är rekvisitans mästare och han har förmågan att återge föremålen med en nästan vetenskaplig exakthet. Se bara på potpurrikrukan som står på spegeltrymån till vänster. Lika tydligt som i en museimonter framgår det att krukan är en Mariebergsfajans med friliggande dekor av kvistar. Den är utförd vid fabriken på 1760-talet. Många av föremålen i Hilleströms genremålningar återkommer gång på gång. Det gustavianska bordet med sin dekorativa girlang är ett sådant föremål, tesamovaren på golvet är ett annat. I blyertsskisser kan man se hur Hilleström detaljstuderat inredningsdetaljer, som han senare återkommit till. Vissa av föremålen fanns säkert i konstnärens ägo så att han kunde använda dem som modell på samma sätt som han använde sin dotter som modell för sina kvinnliga figurer. De båda damernas fräsande sidenklänningar ger utlopp för Hilleströms skicklighet i stoffmåleri. Även om sidenvarorna var vanliga på 1700-talet visar kammarjungfrun i sin sidenadrienne med Watteauveck att Hilleström i denna målning är mer influerad av de franska förebilderna än av den svenska vardagen.

Även i det Hellbomska hemmet målat av Blackstadius finns många inredningsdetaljer som tidsbestämmer målningen. Möblemanget med stolar i senempire och stoppade soffor och fåtöljer kompletteras med en gungstol av den typ som lanserades i Sverige vid 1800-talets mitt och som blev mycket populär i de borgerliga hemmen. Soffbordet är ett pelarbord placerat framför den snedställda soffan. I hörnet bakom soffan står en gipsbyst på piedestal. Under bordet ligger en liten prydnadsmatta över den heltäckande mattan. De ljusa tunna gardinerna i enkelt arrangemang ger rummet ljus och rymd. Oljelampan, det moderna vägguret och det gra-

I tavlan "Frieriet" lyssnar den unga flickan spánt på vad föräldrarna ska svara den unge mannen som anhåller om hennes hand. Knut Ekwall målade tavlan på 1880-talet. Foto Birgit Bränvall.

fiska bladet med kungens porträtt är andra tidstypiska detaljer.

I 1880-talshemmet målat av Knut Ekwall möter vi en överlastad borgerlig inredningsstil, som på ett nästan parodiskt sätt ger uttryck för tidens skönhetsideal. Ett myller av färger och former fyller alla ytor och skapar en förvirrande mångfald. Föremålen är associationsskapande och ger uttryck för skilda intressen, det orientaliska draperiet framför dörröppningen, det antika 1700-talsporslinet blandat med ostindiskt och modernt prydnadsgods, konstverken, påfågelsfjädrarna bakom hörnspegeln, allt är sammanbragt för att spegla det förmögna borgerskapets öppenhet inför den nya tiden. Genom att införa främmande och exotiska föremål i den slutna hemmiljön förvandlade man dem till souvenirer och kunde känna sig delaktig utan att riskera sin trygghet. Rumets inredning är tyskorienterad och målningen är troligen utförd i Tyskland innan konstnären återvände till Sverige. På den rikt utskurna nyrenässansstolen vid dörren ligger ett broderi. Det textila handarbetet har en framträdande roll i bilderna från hemmets miljöer. Här anknyter broderiet till berättelsen eftersom det tycks vara ett par fästmanstofflor som den blivande bruden redan sömmat. Den vita klänningen är som klippt ur en modeplansch från 1880. En sådan klänning är inte bara tidsödande att sy, den kräver också tjänstefolk för strykning och klädvård.

De historiska interiörbilderna ger kunskap och insikt om en förgångnen tid. De skapar en känsla av att vara delaktig i det förflutna och gör oss medvetna om värderingar av hemmet. Kanske är Strindbergs definition av heminredning i Svarta fanor avslöjande inte bara för det sena 1800-talets inredningskonst: "Den som hyr en våning och skall möblera den, han går omkring och diktar med skapande fantasi. Han projicerar sitt inre i form och färger. Och när han har fått det i ordning, kan han se hur han ser ut inuti, och även andra med öppna ögon kunna se det . . ."